

LACRIMILE BASARABIEI

Mădălina-Andreea STAN¹

madadeea2590@yahoo.com

Motto: „Iubiți Basarabia, dragii mei, iubiți poporul ei cu sufletul deschis adevărului și dreptății, iubiți trecutul ei bogat în monumente istorice, dar, mai ales, cele bisericești, tradițiile și obiceiurile lui strămoșești și nu vă veți înșela. Iubiți-o, cunoașteți-o, înălțați-o—acesta este testamentu-mi adresat vouă...” (Alexei Mateevici, Chișinău, 3 mai 1915)

ABSTRACT: In this article I intend to throw light on a more sensitive subject: Basarabia and how it was kept alive the Romanian national spirit there in centuries XIX–XX. As soon as Basarabia was absorbed in the Russian Empire, it experienced a continuous process of colonization and submission to the imposed Russian spirit. More then, Tzar’s reign directed the action of denationalization towards school and church, the two pillars of Romanian spirituality. But the Basarabians tried hard to preserve their traditions, language and religious faith.

The most important is that Basarabia, a fortress of the Romanian spirit, the „sentinel” of Eastern Europe could never be kneeled down. Basarabia has attained its independence. But we still wait for that „memorable day” when everybody will conclude that Basarabia’s most appropriate place is to join Romania, its Motherland, as it is naturally required by History, Justice and Truth.

KEYWORDS: patriotic, nation, peoples, independence.

Argument

Câtă frumusețe a pierdut țara noastră prin pumnul acesta de pământ despărțit de blestemata apă a Prutului! Ce farmec, ce mister e în colinele acestei Basarabii. Viața începe aici să se apropie, să se amestece tot mai mult cu pământul, să fie una cu el, de-a valma, nedespărțită, ca în alte părți, de născocirile civilizației. Oameni de pământ, în case de pământ, pe drumuri de pământ. Pământ pur, humă arabilă, materie unică. Pământ și

¹ Elevă la Colegiul Tehnic „Dimitrie Ghika” Comănești, județul Bacău, (Coordonator: prof. Petrița Bîlbîe – petrița_b62@yahoo.com). Lucrarea a fost distinsă cu Premiul al III-lea în cadrul Sesiunii de comunicări științifice-etapa județeană, Bacău, 14.05.2014.

numai pământ. Nici lemnul, nici fierul, nici piatra n-au venit să se așeze între el și oameni, să-i despartă pentru vreo clipă, să creeze un element străin, de civilizație. De la un capăt la altul, nu e decât pământul, care își întinde pretutindeni domnia elementară². Iar Chișinăul, ca un oraș lumină al țării martire, închină un zâmbet cald zilei ce trece lăsând în urmă gustul amar al trecutului trist, îmbibat cu înșelătoarea bucurie de la Unirea din 1918, dar ținând cu disperare în brațe speranța vie a minunii de a putea să se întoarcă acasă. Asta e Basarabia, o fiică plecată, însingurată, rătăcind printre străini. Noi românii de aici, de i-am da glas mamei să își cheme fiica înapoi cu durere răpită de-acasă, am da dovadă că încă ne iubim frații români și că nu i-am uitat la greu...Eu, ca româncă, aș vrea să spun că singura nădejde asta e: „Salvează, Doamne, Basarabia!”. Să fim din nou cu toții, ajută-ne!

Răpirea Basarabiei – primele lacrimi

La răsărit, peste Prut, Basarabia completează cununa provinciilor dezlipite de la tulpina Patriei-mamă. Basarabia a fost și ea parte întregitoare a Moldovei. Ținuturile Hotinului, Sorocăi, Orheiului, Lăpușnei, Tighinei, Ismailului, au fost dintre cele mai vechi și mai curate așezări românești. Ele au trecut prin toate peripețiile istoriei patriei lor. De la Hotin la Cetatea Albă pe tot malul Nistrului, de la Prut la Chilia pe malul Dunării, la Lipiți, la Cahul, la Lăpușna, la Varnița, piepturile românilor basarabeni au ridicat zid înaintea tătarilor, turcilor, cazacilor, polonilor. Pământul basarabean e frământat cu sânge românesc. Nici n-a avut acest ținut neaoș românesc vreun nume deosebit. Era Moldova, pur și simplu, din Carpați până-n Nistru. Prutul curgea, ca și Siretul, pe la mijlocul ei, udând de-a dreapta ca și de-a stânga, maluri moldovenești. Numele de Basarabia se dădea numai părții de miazăzi în amintirea stăpânirii Basarabilor munteni asupra acestui ținut. Numai după ocupația rusească s-a generalizat acest nume, dându-se întregii regiuni răpite Moldovei, de la Prut până la Nistru³.

„Suferința” teritoriului românesc înstrăinat al Basarabiei a început într-un context politic european particular, „confuza politică napoleoniană” și războiul ruso-turc din 1806–1812, când armatele rusești trec Nistrul și ocupă Principatele Române. Prin măsurile pe linie militară, administrativă

² Geo Bogza, *Basarabia țară de pământ*, Editura Ara, București, 1991, p. 14.

³ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, volumul I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 75.

și bisericească luate în spațiul dintre Prut și Nistru, rușii demonstau că nu aveau de gând să părăsească acest teritoriu. De-a lungul secolului al XIX-lea și mai ales spre sfârșitul acestuia, stăpânirea țaristă a încercat continuu rusificarea acestui teritoriu, începând de la formele de conducere în stat până la învățământ, biserică și tot ce însemna viața moldovenilor din toate punctele de vedere. Au dorit deznaționalizarea completă a românilor noștri de peste Prut, introducând concepte, obiceiuri care să știrbească cultura inițială, originală a oamenilor. Ei considerau Basarabia parte a Imperiului, deci pământ rusesc, nicidecum românesc, și astfel au impus un stil de viață rusesc, obligând poporul zdruncinat să renunțe la tot ce însemna român, românesc. Acest fapt nu s-a întâmplat în mod radical pentru că, fie și ferită de ochii rușilor, ideea națională încă trăia. Totodată, politica de rusificare s-a manifestat și prin aducerea forțată a unor populații rusofone. În principiu, ei doreau asimilarea și promovarea limbii ruse în toate domeniile.

Basarabia s-a aflat în epoca modernă sub controlul Imperiului Rus, fiind organizată ca regiune de graniță (oblastie) și apoi ca simplă provincie (gubernie). La vremea răpirii, prin teritoriile Basarabiei ni se lua o suprafață de 45.629,9 kmp, cu o populație formată din 95.526 familii și 482.630 locuitori. Dintr-o statistică făcută în 1817 de către autoritățile rusești rezultă că o mare majoritate din populație, mai precis 86,86%, erau români⁴. Această situație nu convenea noilor ocupanți. Totuși, basarabenilor li s-a oferit dreptul de a păstra vechea administrație moldovenească cu legile și obiceiurile ei existente și folosirea limbii române în paralel cu cea rusă până la venirea țarului Nicolae I. Odată cu el, s-a intensificat și desăvârșit politica de colonizare cu elemente străine și aceea de limitare a autonomiei Basarabiei. Prin hotărârea de a o include în gubernia Novorosiisk și de a face din limba rusă unica limbă admisă în administrație și justiție, se vede dorința lichidării autonomiei Basarabiei. De aici începe suferința și lacrimile ce n-au mai conținut să curgă până la înfăptuirea unirii.

Moldovenii în statistici

În intervalul de la 1817 până la 1856 populația Basarabiei a sporit la 990.274 de suflete după datele oficiale adunate de A. Zasciuk în scrierea sa statistică de la 1862. El recunoștea la vremea aceea că Basarabia era o provincie românească, fiindcă trei sferturi din populație erau români.

⁴ Ion Gherman, *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și ținutului Herța*, Editura All, București, 1993, p. 53.

Restul de 25% revenea asupra ucrainenilor, evreilor, asupra bulgarilor și găgăuzilor, asupra nemților, velicorușilor, grecilor etc. Având în vedere că pe atunci armenii, țigani, grecii și o bună parte din evrei se foloseau de limba română, putem constata că în ciuda celor 40 de ani de domnie rusească țara aceasta își păstrase caracterul ei moldovenesc din vechime⁵. Sporirea populației pe calea creșterii ei naturale și a colonizării aduse cu sine a determinat apariția problemei reprezentate de lipsa de pământ. În acest context, agenții ruși i-au ademenit pe mulți moldoveni din părțile Hotinului și Orheiului convingându-i să renunțe la brazda strămoșească și să emigreze în Caucaz. Dintr-o mărturie de la 1896 aflăm că tot ce a rezultat din această nereușită încercare de colonizare este „un șir lung de morminte de-a lungul țărmului Caucazului” deoarece coloniștii moldoveni, crescuți în alte împrejurări, venind acolo nu s-au putut adapta condițiilor de viață, „găsind în loc de rai, precum li s-a făgăduit, nevoie, boală și moarte” .

Dar cu toate apăsările administrației rusești, momelile și agitațiile ei pentru emigrare, cu toate încercările de rusificare prin școală și biserică, moldovenii autohtoni sporeau mereu și păstrau neatins caracterul românesc al Basarabiei. Această situație era îngrijorătoare pentru ruși care își dădeau seama că Basarabia rămânând românească va râvni mai devreme sau mai târziu la unire cu celelalte țări române. Din aceste motive, țarul Alexandru al III-lea a luat măsuri trimițându-l pe Batiușcov să studieze cauzele pentru care moldovenii se rusificau așa de încet. În urma cercetărilor, acesta constată că „populația Basarabiei a rămas întregă românească” deoarece existau moldoveni nu numai în zonele rurale dar chiar și la Chișinău care nu cunoșteau deloc limba rusă. Astfel s-au luat măsuri ca „măcar jumătate din țăranii români să devină ruși”. Dar pentru că prin școală nu putea să îi schimbe pe moldoveni în ruși atât de repede cum dorea Petrogradul, au recurs la un alt mijloc, mai simplu, adică falsificarea și denaturarea statisticii oficiale. În anul 1897 s-a făcut o nouă numărare a populației și cu acel prilej s-au găsit în Basarabia 1.935.412 de suflete. În măsura în care populația sporea, scădea numărul moldovenilor în mod vertiginos. Dacă în 1856 erau într-un procent de 75, în anul 1897 valoarea scade la 56%; se remarcă deci foarte clar că acestea erau date statistice false și plăsmuite după rețeta lui Batiușcov. De la 1897 populația Basarabiei a sporit neconținut pe calea naturală a nașterilor și prin imigrări continue dincolo

⁵ Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 210.

de Nistru. Un nou recensământ s-a făcut abia în 1912, cu ocazia aniversării a 100 de ani de stăpânire țaristă, când s-a constatat existența a 2.496.054 de suflete⁶. Statisticile rusești s-au ferit să arate numărul moldovenilor indigeni. Scrierile jubiliare de la 1912 reduc procentul la valoarea de 48, ceea ce nu corespunde adevărului. Inexactitatea acestor date a fost combătută de P. Dicescu, ce era membru în consiliul imperial din Petrograd, într-un raport către Ministerul Instrucțiunii Publice, susținând cu multă dreptate că numărul moldovenilor în Basarabia este cu mult mai mare, formând peste 75% din întreaga populație. În ciuda perseverenței pe care autoritățile rusești au pus-o în politica lor de deznaționalizare și înstrăinare, se remarcă o păstrare a elementului etnic românesc, căci au făcut tot ce-au putut pentru a-și păstra limba română pe care o vorbeau și credința pe care au moștenit-o din strămoși. Din toate aceste constatări se desprinde un fapt îmbucurător și anume că Basarabia, în ciuda tuturor încercărilor vrăjmașe, a rămas ceea ce fusese din vechime, o țară românească.

Drama țăranului moldovean și ucazurile de împrumietărire

Din punct de vedere economico-social, principala problemă era cea a împrumietării țăranilor care a determinat luarea unor importante măsuri. Grație bunăvoinței țarului Alexandru al II-lea prin apariția ucazului de dezrobire și împrumietărire a clăcașilor din 1861 s-a risipit, în rândurile populației, teama de robia muscălească. Totuși boierimea era nemulțumită și s-a ridicat împotriva acestor măsuri de dreptate socială și de umanitate. Încercarea lor de a zădărnici reforma nu a funcționat, însă aplicarea ucazului în Basarabia s-a realizat abia în anul 1869, prin protestele lor reușind să câștige totuși amânarea. Reforma dispunea ca pământul, fie arabil, fie pășune sau islaz pe care țăranii îl țineau în arendă de la proprietari și a cărui întindere nu întrecea 13 deseatine și 1.768 stânjeni pătrați de cap de familie, să devină de drept lotul de împrumietărire al țăranilor. Pământul de împrumietărire rămânea sub denumirea de „pământul obștesc”, pentru care țăranii trebuiau să plătească cuvenita despăgubire. Acest pământ rămânea proprietatea „obștei sâtești”. El nu putea deveni în niciun caz proprietate particulară, nici total, nici în parte; forma doar un pământ inalienabil al țăranilor, menit să slujească pentru hrana tagmei țărănești. Din dispozițiile acestea se vede clar tendința pe care o avea

⁶ *Ibidem*, p. 214.

stăpânirea țaristă de a introduce și în Basarabia tipul de proprietate agrară ce era obișnuit în Rusia. Legea de împrumut și de proprietate basarabească avea încontestabil multe părți bune deoarece era cu mult superioară legii similare din Bucovina aplicată cu câțiva ani în urmă, unde țăranii au primit pământ mai puțin, dar în proprietate individuală, cu dreptul de a dispune de el fără nici o restricție. Totuși, țăranul împrumutat a suferit mult din pricina lipsei de capital. Erau nevoiți să se împrumute de la arendași și cârciumari, care îi exploatau în mod neomenos. Împutinându-se pământul prin colonizare, țăranilor moldoveni nu le mai rămăsese loc de ajuns pentru a se putea hrăni în țara lor roditoare și de aceea în anul 1908 peste 855 de țărani au emigrat în Siberia pentru a se coloniza acolo. La aceste nevoi care rodeau fără milă se mai asociau apăsările dărilor și necunoașterea legii și a limbii în care se dădeau poruncile. Zasciuk observa că „țăranul român plătea aproape întotdeauna de cinci ori mai mult decât era dator să plătească”⁷. Dar cu toate nevoile și greutățile care apăsau asupra spatelui său, el și-a păstrat moșia, limba și legea și sub vitrega stăpânire străină. El a rămas ceea ce fusese, de altfel, și în trecut, rădăcina trainică a neamului nostru în Basarabia.

Abia în septembrie 1906, la stăruințele lui Stolipin, a apărut un ucaz împărătesc prin care s-a făcut o largă împrumut și de proprietate a țăranilor, de care însă țăranii basarabeni n-au putut profita mult. Important însă a fost și pentru ei ucazul din octombrie 1906 prin care s-au abrogat restricțiile privitoare la țăranii, recunoscându-li-se și lor dreptul de a se dedica și altor ocupații afară de plugărie. Prin ucazul din 9 noiembrie al aceluiași an li s-a îngăduit țăranilor să iasă din „mir”, adică din indiviziunea obștii sătești și să posedze pământul, mult, puțin cât îl aveau, în proprietate individuală, ceea ce fusese una dintre cele mai mari și mai radicale reforme din Rusia țaristă.

***Politica de rusificare în școli și biserici.
„Luminătorul” și secta „Inocenților”***

În ceea ce privește domeniul cultural-religios, politica imperială a atacat vizibil pilonii cei mai importanți ai identității naționale a românilor din Basarabia. S-a urmărit în chip meschin înstrăinarea sufletească a acestui pământ greu încercat de soartă. Din unele mărturii, se cunoaște că din anul 1866, în nici o școală românească nu mai era admisă limba românească, aceasta fiind izgonită cu totul și din administrație, și din biserică. De altfel, începând cu 1867, ocupanții s-au pus în mod cu totul evident în

⁷ *Ibidem*, p. 222.

slujba rusificării elementului românesc, preponderent în provincie. Însăși guvernatorul de atunci al Basarabiei susținea că dorește ca Basarabia să se contopească pe deplin cu Rusia și atunci prin mijlocul școlilor să se grăbească să facă în așa fel încât cel puțin jumătate din țăranii moldoveni să devină ruși; acesta spera ca tânăra generație moldovenească din Basarabia să fie crescută în chip organic cu patria comună, cu Rusia. Alături de școală, în procesul de deznaționalizare, a fost vizată și Biserica. În special, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu înrăutățirea relațiilor dintre ruși și români, Biserica din Basarabia a avut foarte mult de suferit. Mulți clerici au fost expulzați din Basarabia și aproape 350 de biserici au fost închise⁸. Până în 1871, când pe scaunul episcopal a venit P. S. Pavel, în unele mănăstiri și biserici slujba dumnezeiască se făcea în graiul moldovenească. În același an, Basarabia a încetat să mai fie o oblastie, adică provincie cu oarecare umbră de autonomie locală, și a devenit o gubernie ca fiecare alta din nesfârșitul cuprins al împărăției rusești. Sub noul cap bisericesc a început să se accentueze tot mai pronunțat tendința de rusificare a bisericii moldovenești din Basarabia. Un scriitor rus, Durnovo, afirma că toate cărțile sfinte de pe la bisericile moldovenești tipărite cu litere chirilice în limba moldovenească au fost depuse la mitropolia din Chișinău, unde arhiepiscopul Pavel, în timp de 7 ani le-a ars, încălzind cu ele palatul mitropolitan. După această perioadă dureroasă pentru ceea ce a însemnat credința și limba românească strămoșească, în 1898 Sfântul Sinod a rânduit episcop al Chișinăului și Hotinului pe Iacov Piatnicki. Acesta era un om drept și cu dragoste pentru turma sa cuvântătoare. Pentru promovarea culturii creștine și a educației morale și religioase a clerului și a norodului, el a înființat la Chișinău „Înfrățirea ortodoxă misionară a Nașterii Domnului”, care între altele avea drept scop să editeze cărțile, broșurele și foi volante de cuprins religios și moral. Curând însă, el s-a convins că populația moldovenească nu putea trage nici un folos din aceste publicații, fiindcă nu cunoștea limba rusă în care erau scrise. De aceea el s-a adresat Sf. Sinod din Petrograd și i-a cerut autorizația de a publica astfel de broșuri și în limba românească. Propunerea episcopului Iacov a primit aprobarea Sfântului Sinod; aceasta îngăduia numitei societăți din Chișinău să editeze broșuri de cuprins religios și moral în limba moldovenească cu litere chirilice, paralel cu textul rusesc, nu înainte de a trece prin mâinile cenzorilor. Episcopul

⁸ Ion Gherman, *op. cit.*, p. 55.

Iacov este memorabil în istorie în ceea ce privește Biserica prin meritul deosebit de a realiza acest lucru. Pe calea îndrumată de el a mers și urmașul său, Vladimir, care ajungând în scaunul episcopal, a luat hotărârea de a-i scoate pe moldoveni din întunericul și umbra neștiinței. S-a străduit el însuși să învețe românește și a introdus studiul acestei limbi în seminarul din Chișinău. De asemenea este cel care a redeschis, în anul 1904, vechea tipografie moldovenească cu litere chirilice ce fusese desființată de episcopul Pavel. Călăuzit de idealul său, luminarea popoarelor și încurajând preoții moldoveni, Vladimir hotărăște, prin ucazul de la 20 decembrie 1907, la îndemnul lor, să editeze un jurnal bisericesc care se va numi „Luminătorul”. Pentru a da pildă tuturor clericilor ruși, Vladimir predica moldovenește în biserica soborului din Chișinău spre uimirea cucernicilor credincioși. Dar dragostea sa sinceră pentru luminarea poporului nostru nu era după placul rusificatorilor, și pentru aceea el a fost mutat la Rostov și a fost nevoit să părăsească Basarabia în septembrie 1908, lăsând mare părere de rău în sufletele recunoscătoare ale moldovenilor iubiți de dânsul. În locul lui, Sf. Sinod a trimis un alt episcop, Leonida Ciciagov, un fost polcovnic rus, care nu a întârziat să calce pe urmele lui Pavel, restaurând politica de rusificare în cadrul bisericii. Începe o nouă etapă de suferință a moldovenilor căci se impune slujba rusească chiar și în bisericile de la sate, metodă prin care sperau ei să îi înstrăineze pe moldoveni de biserică și să-i facă nepăsători față de învățăturile ei mântuitoare. Urmările grave ale acestei măsuri nesocotite au fost sectarismul religios, ideile anarhice, pornirile subversive și superstițiile de tot felul. În acest timp, un călugăr Inochentie, care s-a înfățișat înaintea oamenilor ca trimis al lui Dumnezeu, a produs multă tulburare în conștiințele moldovenilor care neștiind carte dar însetoșând de învățătură dumnezeiască, i s-au închinat lui și astfel s-a format o credință nouă, o nouă sectă, cea a „Inochenților”, care în 1912 număra 76 de suflete. Călugărul era convingător prin faptul că propovăduia în limba română, motiv pentru care mulți dintre moldoveni își vindeau tot ce aveau doar ca să ajungă la acest călugăr. În anul 1913, episcopul Serafim a hotărât să ia măsuri de combatere, convocând în ziua de 5 martie 1913, în Chișinău, un congres la care au luat parte preoți, misionari, călugări și mulți laici iubitori de ortodoxie. Au luat măsuri importante, înțelegând la ce poate duce desconsiderarea limbii naționale a norodului, și au hotărât răspândirea Evangheliei în limba românească, predicarea și cântările corale să fie pe înțelesul credincioșilor. Deși nu au rezolvat total situația, căci

oamenii încă aveau credință în profetul Inochentie, izbucnirea primului război mondial și radicalele prefaceri politice, sociale și naționale pe care le-a produs, l-au făcut pe călugăr să amuțească și să înceteze și manifestarea sa eretică. Moldovenii s-au putut bucura, după mult timp, de liniște și luminare, episcopul hotărând îngăduirea săvârșirii sfintei liturghii în limba lor națională. În „Cuvânt moldovenesc”, publicație săptămânală din Basarabia adresată în special poporului de jos care apărea cu intenția de a-l cultiva în sensul adevărat al cuvântului, avându-l președinte pe unul dintre cei mai de seamă oameni și anume, Pantelimon Halippa, este tipărit un articol în care este menționată „ziua de sărbătoare națională a moldovenilor din Basarabia”, ziua în care au putut asculta întreaga slujbă arhierescă a liturghiei în limba lor străveche moldovenească.

În fruntea mișcării pentru unirea Basarabiei cu Patria-mamă

Numele de Pan Halippa a avut o rezonanță răsunătoare în istoria unirii Basarabiei cu Patria-mamă și a anilor dinaintea ei. La toate măsurile întreprinse de ocupanți, intelectualii s-au aflat printre cei ce au dat un răspuns. Reacția lor s-a făcut simțită mai ales la sfârșitul secolului al XIX-lea luând amploare odată cu începutul secolului XX, când apar primele ziare românești precum „Mesagerul Basarabiei” sau „Basarabia” și când se pun bazele primei organizații studențești intitulată sugestiv „Pământenia basarabeană”. Halippa, având contact cu membri ai mișcării socialiste ruse, a organizat această grupare, prin intermediul căreia primea cărți românești de la Zamfir Arbore și Constantin Stere. Student la facultatea de studii naturale de la Dorpat (Tartu) în Estonia, nu a reușit să o termine datorită izbucnirii revoluției în 1905, revoluție în urma căreia Rusia a intrat în rândurile statelor constituționale din lume. Fiind în anul trei, a aderat la greva generală a studenților din Rusia, declarată în sprijinul primei revoluții ruse, ceea ce i-a atras eliminarea pentru activitate „subversivă”. Cunoscând ideile narodnicilor ruși, el a devenit tot mai conștient de faptul că acestea erau prielnice pentru promovarea cauzei basarabenilor. Revenind la Chișinău, Pantelimon Halippa a luat legătura cu C. Stere, profesor la Universitatea din Iași, cu avocatul Emanuil Gavriliță, cu Ion Pelivan, un om considerat de prietenii săi, părintele ideii naționale românești din Basarabia și Paul Gore, dar și cu boierul – mare mecenat – Vasile Stroescu. Împreună cu aceștia a participat la întemeierea Partidului Național Moldovenesc (PNM), sub președinția lui Paul Gore, cu un program de revendicări naționale.

Activismul politic românesc s-a făcut simțit după revoluție și după promulgarea constituției de către țarul Nicolae al II-lea. Astfel, în 1906 a fost trimis la Moscova, ca delegat al țărănimii basarabene la Congresul Uniunii țăranilor din întreaga Rusie. Aici, însă, a fost arestat pe motiv că nu avea pașaport (pe care Ohrana din Chișinău nu a vrut să i-l elibereze), închis în închisoarea Butîrka, iar apoi eliberat și expedit în Basarabia, din post în post, pe jos, cale de peste 1.500 km. Se înțelege că de la Moscova până la Chișinău, tratamentul în timpul marșului n-a fost dintre cele mai umane. Încă din acea perioadă, Pantelimon Halippa s-a manifestat ca militant pentru drepturile românilor basarabeni, fiind totodată exponentul grupării radicale care punea accentul pe reformele cu caracter social. Potrivit membrilor acestei grupări, țăranului ar fi urmat să i se asigure bunăstarea printr-o largă reformă agrară. El considera că nu este suficient obiectivul răsturnării țarismului, fiind nevoie ca toate forțele fizice și spirituale să fie mobilizate pentru prosperarea neamului⁹. De altfel mărturisește că „râvneam să ne slujim neamul. Și cum această năzuință de slujire a neamului nostru venea în contradicție completă cu politica țaristă, noi ne simțeam revoluționari. Ceea ce ne înfrătea era visul de a ne vedea scăpați odată de sub regimul absolutist al imperiului rusesc”.

La 24 mai 1906 s-a reușit editarea primului număr al ziarului „Basarabia”, cu caractere latine, prima publicație în limba română apărută la Chișinău, având subtitlul de gazetă națională democratică. Aici face Halippa adevărata școală de gazetărie, începând colaborarea ca redactor, iar peste puțin timp ajungând coordonator al întregii activități redacționale. Din punct de vedere tematic, interesul publicistului Halippa gravitează în jurul problematicii țăărănești, preocupare permanentă pentru toată viața, dezvoltată în toate publicațiile la care a colaborat sau pe care le-a redactat. Nu-i erau străine articolele de sinteză sau cele de atitudine, în care își exprima, adesea, într-o manieră tranșantă, opinia cu privire la diverse fapte și evenimente. În ziarul „Basarabia”, ce s-a impus ca tribună a doleanțelor românilor, alături de Pelivan, Gurie Grosu, Alexie Mateevici, Sergiu Cujbă, Pantelimon Halippa semna cele mai multe și mai radicale articole, motiv pentru care era atent urmărit de autoritățile țariste. Apariția acestei publicații a durat doar nouă luni, dar forța cuvântului a putut fi pe deplin

⁹ Ion Constantin, *Pan Halippa-neînfricat pentru Basarabia*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2009, p. 21.

înțeleasă¹⁰. Scriitorul cerea ca pământul să fie dat poporului care îl muncește, drepturi pentru populația băștinașă, școli naționale în limba maternă. Totodată susținea folosirea limbii române de către biserică, judecătorii și celelalte instituții locale. În ultimul număr al gazetei „Basarabia”, Halippa publică, vădit la adresa lui Gh. Madan, directorul revistei proțariste

„Moldoveanul”, marșul lui Andrei Mureșanu „Deșteaptă-te române!”. Acest număr al „Basarabiei” a apărut la 4 martie, iar peste puțin timp a început să apară „Viața Basarabiei” care fusese anunțată chiar prin ultimul număr. Actul de curaj deosebit înfăptuit de Halippa a fost drastic sancționat de autoritățile țariste, care au interzis gazeta în scurt timp, mai precis, în aceeași lună a anului 1907.

Un mare rol îl vor exercita asupra activității sale viitoare contactele realizate în mediile politice și culturale din România. Așa cum notează Halippa, „în cercurile politice, am avut prilej, prin răposatul C. Stere – un alt mare prieten al meu –, să fac legături cu oameni de la care am înțeles mult și din metodele politicii practice. Astfel, prin C. Stere, am făcut cunoștința marelui om al școlii românești Spiru Haret, îndemnul căruia a contrabalansat invitația profesorului meu P. Râșcanu de a rămâne la Iași, spre a mă pregăti pentru cariera universitară. Glasul conștiinței mele de fiu al Basarabiei moldovenești oropsite mă îndeamnă în zilele de doliu din luna mai 1912, când se comemora o sută de ani de la răpirea Basarabiei, să scriu o schiță istorică și geografică asupra provinciei dintre Prut și Nistru și din vânzarea broșurii îmi formam primul fond pentru tipărirea «Cuvântului moldovenesc» la Chișinău.” Din anul 1913, cu sprijinul aceluiași mare mecenat – boierul Vasile Stroescu –, el scoate împreună cu N. Alexandri revista „Cuvânt moldovenesc”, devenind directorul acestei publicații. Obiectivul principal al revistei era să-i acomodeze pe moldovenii cu limba literară română și totodată să-i inițieze în problemele culturale, economice și sociale, în spiritul unei gândiri umane și progresiste, fiind considerată cea mai folositoare publicație a românilor basarabeni în epoca lor de redeșteptare națională. Revista a tipărit lucrări reprezentative din operele lui Alexandru Donici, Alecu Russo, Vasile Alecsandri, B.P. Hașdeu și Mihai Eminescu, dar și studii și articole pe teme de istorie națională, creând un curent de conștiință românească în Basarabia și peste Nistru. Programul gazetei „Cuvânt moldovenesc” a fost să țină la curent pe moldovenii asupra

¹⁰ Vincențiu Dascălu, *Lacrimile Basarabiei Pan Halippa*, în „Lumea credinței”, nr. 5, mai 2014, p. 24.

evenimentelor din întreaga lume și să asigure legătura între cei aflați pe teatrele războiului care tocmai începuse, și între cei care rămăseseră pe la vetrele lor sau în cazarme și în întreprinderi de tot soiul¹¹.

Primul Război Mondial și Rusia

Scânteia care a aprins întreaga Europă a fost produsă de partea săracă a Europei, dar țările bogate au fost cele care s-au rezeptat unele împotriva celorlalte, într-o nemiloasă încăierare. Pentru popoarele europene ca și pentru guverne, ideea războiului nu era absentă. Dezvoltarea, în cursul secolului al XIX-lea, a statelor naționale favorizase înflorirea conștiinței naționale a popoarelor și, pe temeiul acesteia, a patriotismului-extinderea serviciului militar nu a fost, din acest punct de vedere, fără efect –, astfel încât, chiar independent de o impregnare naționalistă, popoarele europene erau pregătite să se apere împotriva oricărui atac din exterior de care ar fi fost amenințate. În ceea ce privește guvernele, nici unul nu voia război, și mai cu seamă un război general; pentru a-și asigura însă securitatea, încheiaseră alianțe a căror respectare le părea condiția însăși a supraviețuirii naționale. În Franța, alianța cu Rusia era o condiție indispensabilă a salvării țării, în pofida caracterului primejdios al politicii rusești. În Germania se considera necesară o alianță cu cealaltă putere, Austro-Ungaria. Acest conflict din Balcani s-a transmis în întreaga Europă, ca o adevărată dâră de praf de pușcă. Hotărât să nu îngăduie zdrobirea Serbiei, guvernul rus a decretat imediat mobilizarea generală. Nici Germania nu-și putea asuma riscul unei înfrângerii a Austriei. După somarea Rusiei să stopeze mobilizarea trupelor, Germania i-a declarat război¹². De altfel, valul revoluționar presupus ca și urmare a începerii unui mare război european, a apărut prin mișcările din Rusia. Structurile prea șubrede ale statului în plină transformare care era Rusia înainte de 1914 n-au putut rezista dificultăților războiului, cu atât mai mult cu cât țarului Nicolae II îi lipseau calitățile necesare pentru a face față situației. Între 1915 și 1916, se produsese o adevărată dezintegrare a statului, pe plan administrativ, economic și social. O opoziție în creștere își făcuse simțită prezența în rândurile majorității membrilor Dumei, de la dreapta la stânga; obiectivul a fost să se „debaraseze” de Nicolae II, care să fie înlocuit cu un regim parlamentar. Această opoziție moderată a fost însă depășită de mișcarea revoluționară, care a erupt literalmente, antrenând masele populare copleșite de greutatea materiale. Manifestațiile începute

¹¹ Ion Constantin, *op. cit.*, p. 26

¹² Jean Carpentier, *Istoria Europei*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 359.

la 23 februarie (calendar stil vechi) 1917 la Petrograd au căpătat curând un aspect politic. La 27 februarie, insurecția era victorioasă, iar la 2 martie țarul a abdicat. În aceeași zi a luat ființă un guvern provizoriu, condus de prințul liberal G. E. Lvov. Dar acest guvern, prins în strâmtoarea unor imperative contradictorii – să continue războiul, în scopul respectării obligațiilor internaționale, să facă dreptate în ceea ce privește revendicările țărănești legate de chestiunea pământului, în condițiile respectării legalității –, nu reușește să se impună. Din criză în criză, conducerea guvernului a trecut în mâinile unui socialist revoluționar, Aleksandr Kerenski, care a tot încercat, din ce în ce mai greu, s-o cârmească între opoziția de dreapta și forța tot mai însemnată a curentului bolșevic¹³.

Revoluția din Rusia. Anul 1917

În timpul războiului, românii din Basarabia, în număr de aproape 300.000 de oameni, au fost nevoiți să lupte sub steagul rusesc pentru slava și mărirea asupritorilor lor, și aceasta fără întrerupere până la izbucnirea mării revoluții ruse din martie 1917. Printre cei care au luptat în armata țaristă s-a aflat și Alexei Mateevici. În septembrie 1915, acesta a fost numit preot militar și la scurt timp a fost încadrat în regimentul 41 infanterie, pe frontul galițian. După aproximativ un an a fost transferat pe frontul român și încadrat și în brigada 71 rusească de artilerie, dislocată pe linia Tecuci-Mărășești. Din păcate, ca foarte mulți alți soldați și civili, s-a îmbolnăvit de febră tifoidă și a încetat din viață în august 1917¹⁴. La începutul anului 1917, operațiunile pe front au încetinit, în schimb însă au început să se înmulțească manifestațiile, întrunirile, conferințele și mitingurile nesfârșite ale soldaților din spatele frontului, prin care o lume de oameni, sătui de război și zăpăciți de doctrinele socialiste, comuniste și utopice, au pus la cale noua ordine de lucruri din Rusia, o ordine de lucruri care să asigure fiecăruia viața cea mai slobodă, fără muncă și osteneală. „Republica” visată de ei trebuia să devină pământul făgăduinței, în care fără nici o trudă trebuia să curgă lapte și miere. Dar cu toată propaganda aceasta bolșevică, soldații moldoveni din Basarabia, care aparțineau unităților rusești ce operau pe frontul din Bucovina și Moldova, au avut prilejul să se întâlnească cu conaționali de-ai lor din vechiul Regat, din Ardeal și

¹³ *Ibidem*, p. 373.

¹⁴ Alexei Mateevici, *Un vis dorit*, Colecția Comoara numărul 11, Editura Editgraph, Buzău, 2013, p. 71.

din Bucovina și din contactul acesta rodnic să se lămurească sufletește și să-și lumineze mintea buimăcită de ideile revoluționare la făclia curată și frumoasă a ideii naționale. Prin atingerea cu frații de același sânge s-a deșteptat tot mai viu conștiința lor națională, ce fusese atâta vreme înăbușită de urgia cnutului rusesc. Deșteptarea conștiinței naționale românești în rândurile soldaților și ofițerilor moldoveni din Basarabia a adus foarte curând roadele cuvenite. Pilda ostașilor a fost urmată și de cetățenii rămași la vetrele lor și de toți intelectualii basarabeni ce s-au întors acasă. Luna aprilie 1917 poate fi considerată ca luna mitingurilor și congreselor ce s-au ținut în toată Rusia¹⁵. Printre acei intelectuali s-a numărat și Pantelimon Halippa, a cărui activitate politică s-a intensificat chiar în această lună căci împreună cu Vasile Stroescu, Paul Gore, Vladimir Herța și transilvăneanul Onisifor Ghibu, a înființat Partidul Național Moldovenesc, care își fixa în program autonomia Basarabiei, cu dreptul de autodeterminare națională. Din sânul armatei a pornit, totodată, mișcarea maiorului de stat major E. Cately, ajutat de studentul ofițer Anton Crihan. Ei au organizat la Odessa adunarea soldaților, în care Pantelimon Halippa, alături de Vladimir Herța, au reprezentat Partidul Național Moldovenesc. Adunarea a adoptat programul de autonomie al Basarabiei, cu oaste, justiție și școală proprii, ca singura cale de a ieși din anarhia care năpădea țara. Îndată după aceasta s-a creat un „Comitet executiv moldovenesc al soldaților și ofițerilor”, sub președinția lui Cately.

În plan religios, în zilele de 19 și 20 aprilie s-a întrunit la Chișinău congresul preoțimii basarabene, care cerea în fruntea bisericii basarabene un mitropolit român, precum și autonomia politică, convocarea unei adunări naționale și constituirea unui „înalt sfat” cu atribuții legislative și executive.

Între timp au început să se agită și ucrainenii din Rusia, cerând și ei autonomia națională și teritorială a regiunilor locuite de ei. La Kiev s-a întrunit adunarea lor națională Rada, care a revendicat pentru sine toată puterea legislativă și executivă în Ucraina. Mișcarea naționalistă ucraineană a devenit însă principala amenințare a avântului basarabean revoluționar, deoarece prin ea ucrainenii nu s-au mulțumit doar cu țara lor; aceasta emitea pretenții asupra teritoriului dintre Prut și Nistru. Cum însă Basarabia nu era și nu fusese niciodată pământ ucrainean, a fost firească o reacție a moldovenilor care au protestat contra acestor pretenții. Adunarea

¹⁵ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 277.

delegaților tuturor organizațiilor politice, naționale, profesionale și administrative din Basarabia s-a întrunit la Chișinău sub președinția lui Kerenski, hotărând să nu recunoască cu nici o condiție anexarea Basarabiei la statul ucrainean; în acest sens a cerut guvernului provizoriu din Petrograd scut contra agresiunilor neîntemeiate ale ucrainenilor¹⁶.

Colacul de salvare, însă, l-a oferit Lenin prin intermediul „Declarației drepturilor popoarelor din Rusia”. Cu toate acestea, a apărut o nouă amenințare constituită de destrămarea unităților militare rusești în urma loviturii de stat bolșevice¹⁷. Armata rusească intrând în descompunere, a dezlănțuit dezmațul în cuprinsul Moldovei și Basarabiei. Față de această situație nenorocită, conducătorii poporului român din Basarabia au luat măsuri pentru eliberarea Basarabiei și unirea ei cu Țara. Spre a restabili ordinea, s-a cerut ajutorul oastei regelui Ferdinand I¹⁸. Pentru a proteja depozitele și căile de comunicație, dar și pentru a răspunde apelului autorităților din Chișinău, amenințate de forțele bolșevice, în Basarabia au intrat patru divizii române (două de infanterie și două de cavalerie). Înainte de venirea trupelor române, în Basarabia mișcarea românească de emancipare națională cunoscuse un remarcabil progres. Marele congres ostășesc, reunit la Chișinău (2–7 noiembrie 1917), într-o atmosferă de avânt (era prezent pe lângă militarii moldoveni și un batalion de voluntari ardeleni, proveniți din foștii prizonieri din armata austro-ungară, aflați în Rusia), a proclamat autonomia politică și teritorială a Basarabiei, a hotărât constituirea forțelor armate proprii și convocarea unui organ reprezentativ, destinat să conducă Basarabia: Sfatul Țării.

Republica Democratică Moldovenească Autonomă

Întrunit la 21 noiembrie, Sfatul Țării avea 84 de deputați moldoveni și 36 ai diverselor minorități, conduși de Ion Inculeț. Curentul favorabil unirii cu România l-a avut ca exponent pe același Pan Halippa, editor al gazetei „Cuvânt Moldovenesc” dar și pe Ion Pelivan. La 2 decembrie, Sfatul Țării a proclamat Republica Democratică Moldovenească Autonomă în cadrul Federației Ruse. Președintele acesteia era Inculeț, iar guvernul, numit consiliu de directori, îl avea în frunte pe Pantelimon Erhan, apoi

¹⁶ *Ibidem*, p. 280.

¹⁷ Vincențiu Dascălu, *op. cit.*, p. 26.

¹⁸ Constantin Crișescu, *op. cit.*, volumul II, p. 229.

pe Daniel Ciuhureanu¹⁹. Dar opera de organizare și consolidare a noii republici a întâmpinat mari greutăți, deoarece cohortele moldovenești erau prea slab închegate și prea puțin disciplinate pentru a putea garanta pacea și buna ordine din țară. Bande nesfârșite de soldați ruși de pe frontul român inundau Basarabia, pentru a comite aici jaf, pradă și asasinate de tot felul. În condițiile acestea, organizarea administrației și justiției, naționalizarea învățământului și îndeosebi introducerea reformei agrare nu se puteau realiza cu graba și succesul dorit de toți. Părțile de nord și de sud ale țării au fost lăsate pradă armatelor rusești bolșevizate, iar în restul țării au ars în flăcări curțile boierești și magazinele despuiate de cuprinsul lor. Populația îngrozită s-a îndreptat către Sfatul Țării și Sfatul Directorilor, cerând scut și ajutor contra bandelor de hoți și asasini care jefuiau și terorizau în modul cel mai îngrozitor. Pentru a pune capăt acestei insuportabile stări de lucruri, Sfatul Directorilor a hotărât, în ședința din 8 decembrie 1917, să trimită o delegație la Iași, pentru a cere reprezentanților Antantei și guvernului român concurs militar contra anarhiei bolșevice din Basarabia. În Iași situația politică era grea. Armatele rusești fraternizau cu inamicul. Disciplina militară dispăruse cu totul. Marele cartier general rus din Iași de sub comanda generalului Șcerbacev era amenințat de revoluționarii ruși și trebuia să fie păzit de ostași români. În seama armatei române rămăsese apărarea întregului front din Moldova și Bucovina, iar pe lângă aceasta, unitățile românești erau pretutindeni ocupate cu dezarmarea trupelor rusești în completă descompunere. Reprezentanții Antantei se purtau cu gândul de a trimite în Basarabia o divizie sârbească și alta cehoslovacă pentru a scuti viața și avuția greu încercatei populații basarabene. Diviziile acestea s-au format în Rusia din prizonierii sârbi și cehoslovaci din armatele austro-ungare, iar trimiterea lor în Basarabia a întâmpinat piedici de neînving. Tot la Kiev s-au organizat și mai multe legiuni de voluntari ardeleni și bucovineni, soldați și ofițeri, și anume cu ajutorul guvernului român, în vederea ocupării Transilvaniei și Bucovinei. Câteva detașamente din aceste regimente fuseseră trimise în Basarabia, unde au avut o ciocnire sângeroasă în gara din Chișinău. În situația critică în care se afla, guvernul român n-a avut trupe disponibile pentru a le trimite în Basarabia, unde bolșevicii se instalaseră, exercitând un regim de teroare îndreptată contra burghezilor, care nu împărtășeau convingerile lor bolșevice. În acest context, mem-

¹⁹ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 287.

brii ai Consiliului Directorilor, deputații din Sfatul Țării s-au împrăștiat sau au fost omorâți. În Chișinău se instalase ștabul armatei bolșevice, ce se compunea din marii strategii Perper, Levinson, Kaabak și pușcăriașul Katowski. În seara de 5 ianuarie 1918 blocul moldovenesc, fracțiunea cea mai numeroasă din Sfatul Țării, s-a întrunit în sala de ședințe pentru a hotărî trimiterea unei noi delegații la Iași pentru a cere cu toată stăruința, intervenția armatei românești în Basarabia contra prăpădului bolșevic. Astfel, guvernul român, sub președinția lui I. C. Brătianu, a trimis trupe aflate sub comanda generalului Broșteanu, care intrând în Chișinău, au fost primite cu un entuziasm indescritibil. În fața dorobanțului român care, înfruntând cele mai strașnice primejdii ce l-au amenințat din toate părțile, a rămas neclintit în împlinirea datoriei sale față de țară și neam, bandele bolșevice s-au retras la Tighina, pentru ca după o ciocnire sângeroasă să fie izgonite și de acolo și alungate dincolo de Nistru. Ordinea și liniștea au fost restabilite în cea mai mare parte a Basarabiei, Sfatul Țării reușind să își reia activitatea sub scutul și ocrotirea armatei române. Ca urmare a acestor evenimente, printr-o ședință a parlamentului basarabean în data de 24 ianuarie, a fost votată în unanimitate independența Republicii.

O geană de lumină

De formă, Basarabia era un stat independent, în realitate însă noua republică nu avea nici organizarea cuvenită și nici condițiile de dezvoltare necesare pentru propășirea unui stat, motiv pentru care toți bunii patrioți din Basarabia erau încredințați că singura soluție a problemei politice a patriei lor nu putea fi alta decât unirea ei cu vechea Moldovă, din trupul căreia fusese ruptă de ruși cu o sută de ani în urmă. Gândul acesta, nemărturisit trăia ascuns în cutele cele mai tainice ale sufletului fiecărui moldovean adevărat, ca ceva moștenit din tată în fiu, fără ca el să-și fi putu da seama. La privirea steagurilor biruitoare și a ostașilor eroici, grupați sub adumbrirea lor, precum și în urma propagandei de trezire și deșteptare a conștiinței naționale, ce se făcea, pe o scară foarte întinsă, de o pleiadă întreagă de intelectuali români din vechiul Regat, din Ardeal și din Bucovina, care veniseră la Chișinău și în celelalte centre administrative și culturale din Basarabia, s-a trezit în sufletul moldovenilor dintre Prut și Nistru, și îndeosebi ale conducătorilor lor, ideea solidarității naționale și dorul de a se reîntoarce la sânul Patriei-mamă, de la care moșii și strămoșii lor fuseseră răpiți de vulturul Uralului.

Consiliul județean din Bălți și apoi cel din Soroca și Orhei au fost cele dintâi corporații constituite care au cerut sus și tare unirea²⁰. Dorința aceasta s-a dovedit a fi a întregii țări, și de aceea Sfatul Țării, întrunit în ședința solemnă, în ziua de 27 martie 1918, în sala festivă a liceului al III-lea din Chișinău, a votat cu o majoritate de 86 de voturi pentru și numai 3 împotriva, rezoluția pentru Unirea Basarabiei cu România. Astfel, după un secol de opresiune și rusificare, Basarabia se reîntoarce la Patria-mamă din propria voință. În Decretul regal ce a consfințit această unire, promulgat de Regele Ferdinand I la 9 aprilie 1918, se menționa printre altele că, potrivit Hotărârii Sfatului Țării „luată în numele poporului basarabean, Basarabia în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România”²¹. Din acest moment, lacrimile Basarabiei au încetat în speranța fericirii și liniștii veșnice, lucru care nu s-a petrecut datorită condițiilor vitrege ale anilor următori.

Cu toate acestea, actul Unirii din 27 martie a avut urmări binecuvântate pentru Basarabia. Evenimentele au avut o însemnătate marcantă conștientizată, căci imediat, toată lumea s-a pus pe lucru pentru a întări Unirea și a o extinde din domeniul politic și asupra celui sufletesc. S-a realizat o restabilire a dreptății încălcate prin împământenirea țăranilor, nedreptățiți sub regimul rus, chemarea maselor mari la viața publică prin drept de vot universal, egal, direct și secret, restabilirea poporului în dreptul de a se cârmui prin oameni ieșiți din sânul său, restabilirea limbii și culturii poporului român în toate drepturile și rosturile din care fusese alungată din școală, biserică, administrație, justiție și ca corolar: acordarea pentru minorități a dreptului de a-și cultiva limba în școală și în afară de școală. Întregită în hotarele ei etnice și istorice, populația basarabeană, pentru prima dată după peste o sută de ani de ocupație străină, a început să se simtă din nou acasă. Anton Mărgărit, cunoscut istoric, afirmă: „Fără dorința, energia și voința basarabenilor, această unire ar fi fost imposibilă”²².

Bibliografie:

[1] Bogza, Geo, *Basarabia țară de pământ*, Editura Ara, București, 1991.

²⁰ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 285.

²¹ Ion Gherman, *op. cit.*, p. 62.

²² Ion Nistor, *op. cit.*, p. 294.

- [2] Carpentier, Jean, *Istoria Europei*, Editura Humanitas, București, 1997.
- [3] Constantin, Ion, *Pan Halippa-neînfricat pentru Basarabia*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2009.
- [4] Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997.
- [5] Dascălu, Vinčențiu, *Lacrimile Basarabiei Pan Halippa*, în „Lumea Crediinței”, nr. 5, mai 2014.
- [6] Gherman, Ion, *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și ținutului Herța*, Editura ALL, București, 1993.
- [7] Kirișescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, volumele I și II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
- [8] Nistor, Ion, *Istoria Basarabiei*, Editura Humanitas, București, 1991